

ÖSSZEFOGLALÓ

Amikor a berlini kongresszus határozataival összhangban az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege 1878 nyarán megkezdte Bosznia megszállását, a muzulmán lakosság fegyvert ragadott a megszállók ellen és véres harc bontakozott ki, amelynek több ezren estek áldozatul. A fegyveres összetűzésben részt vettek a bánáti csapatok is, amelyek gyorsan megtapasztalták a háborús idegenséget és másságot, voltaképpen a keresztény kultúra és az iszlám kultúra ütköztetését. A kultúrák különbözősége nemcsak az eltérő háborús szokásokban mutatkozott meg, a kegyetlenkedésekben és furcsa harcmodorban, hanem a mindennapi civil életben is, amelyet az idegen szokáskultúra meg a kommunikációs problémák nehezítettek. A felkelők vezére Hadzsi Lója volt, akinek elfogatásában bánáti katonák is részt vettek, kihallgatásán pedig Dankulov Péter, nagybecskerei vármegyei tisztviselő volt a tolmács, aki később, boszniai élményeit kötetben is megörökítette (*Kalandos élményeim a boszniai okkupációból*. Seprős Valter, Nagybecskerek, 1907). Dankulov kötetéből, de a korabeli bánáti tapasztalatokból meg visszaemlékezésekből körvonalazódik az a gazdag, figyelemfelkeltő élményvilág, amely Bosznia megszállásának hozzájárulása volt, amely híven tükrözte a kegyetlen, furcsa, gyakran döbbenetes háborús másságot.

Kulcsszavak: Bosznia okkupációja, háborús idegenség és másság, Bánát, kultúrák ütköztetése

REZIME

Kada je u skladu sa odlukama Berlinskog Kongresa vojska Austrougarske monarhije, u leto 1878. godine započela okupaciju Bosne, muslimansko stanovništvo se latilo oružja, te je nastala krvava borba protiv okupatora u kojoj je bilo više hiljada žrtava. U oružanom sukobu su uzeli učešće i trupe iz Banata, koje su brzo iskusile ratnu stranost i različitost, zapravo sukobljavanje hrišćanske i islamske kulture. Različitost kultura se nije manifestovala samo u različitim ratnim običajima, u svireposti i u neobičnom načinu ratovanja, već i u svakodnevnom civilnom životu, kojeg je otežavala strana običajna kultura i problemi u komunikaciji. Vođa ustanika bio je Hadži Loja, a u njegovom hapšenju uzeli su učešće i vojnici iz Banata, dok je na njegovom saslušanju prevodilac bio Petar Dankulov, županijski činovnik iz Velikog Bečkereka, koji je kasnije, svoje doživljaje opisao i u knjizi (*Kalandos élményeim a boszniai okkupációból*. Seprős Valter, Nagybecskerek, 1907). Iz njegovog dela, ali i iz napisa tadašnje banatske štampe i kasnijih sećanja se dá nazreti bogat, pažnje vredan fond doživljaja, koji je nastao kao posledica okupacije Bosne, a koji je verno odslikavao okrutnu, čudnu, a često i strašnu ratnu stranost.

Ključne reči: Okupacija Bosne, ratna stranost i različitost, Banat, sukobljavanje kultura

ABSTRACT

When in the summer of 1878, in accordance with the decisions of the Congress of Berlin, the army of the Austro-Hungarian Monarchy began the occupation of Bosnia, the Muslim population took up arms against the invaders and a bloody battle evolved which thousands of people have fallen victim to. Troops from Banat took part in the armed conflicts as well and quickly experienced the alienness and otherness of war, which were actually the collision of Christian culture and Islamic culture. Cultural diversities did not only come apparent in the different war habits, the cruelties committed and the unusual style of warfare, but also in the everyday civilian life, that was made even more difficult by the strange cultural habits and the problems in communication. Soldiers from Banat took part in the capture of rebel leader, Haji Loja, as well; the interpreter at the interrogation was Peter Dankulov, an official of Zrenjanin County, who documented his experiences of Bosnia in a book (*My adventurous experiences from the occupation of Bosnia*. Valter Seprós, Zrenjanin, 1907). Dankulov's book as well as contemporary newspaper reports and reminiscences show varied, concussive experiences that were the result of Bosnia's occupation, and reflect the cruel, strange, often shocking otherness of war truthfully.

Keywords: occupation of Bosnia, alienness and otherness of war, Banat, collision of cultures

NÉMETH Ferenc

Újvidéki Egyetem,
 Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
 Szabadka
 ferenc.nemet@magister.uns.ac.rs

A BOSZNIAI OKKUPÁCIÓ MINT IDENGENSÉG-ÉLMÉNY

Okupacija Bosne kao iskustvo stranosti

The occupation of Bosnia as an experience of alienness

Bosznia megszállása 1878 nyarán voltaképpen a berlini kongresszus határozatainak következménye volt. 1878. június 13-án a nagyhatalmak (Francia-, Német-, Olasz-, Orosz- és Törökország, Anglia és az Osztrák–Magyar Monarchia) képviselői azzal a szándékkal ültek össze Berlinben, hogy revízió alá vegyék az 1878. március 3-i orosz–török békét (BENDA 1983: 765.). Az egy hónapig tartó tárgyalások eredményeként az európai nagyhatalmak aláírták a berlini szerződést, amelynek egyik pontja felhatalmazza a Monarchiát Bosznia és Hercegovina határidő nélküli megszállására és igazgatására (uo.). Ennek nyomán vette kezdetét 1878. július 29-én a boszniai okkupáció (uo.): az osztrák–magyar csapatok átlépték a Szávát, és mindössze néhány hét alatt birtokba vették a Monarchiának ítélt területeket (uo.). 1878. október 20-án fejeződött be Bosznia–Hercegovina okkupációja, s a hivatalos adatok szerint e hadműveletben 7410 fő volt a Monarchia vesztesége (uo.).

A megszállás folyamán a muzulmán lakosság ragadott fegyvert a megszállók ellen. A bevonuló egységek hamarosan erős ellenállásba ütköztek. A kibontakozó felkelés leverése három hónapot vett igénybe, több ezer halott katona és tetemes anyagi áldozat volt az ára. (A vereséget követően Bosznia–Hercegovinából sokan az Oszmán Birodalomba emigráltak).

Boszniában nemcsak katonák ütköztek meg a felkelőkkel, hanem egyben különböző kultúrák is egymással, pontosabban a keresztény kultúra az iszlám kultúrával. Tehát ha harcokról, fegyveres összetűzésekről, helységek elfoglalásáról beszélünk, akkor egyben különböző, egymástól idegen, egymástól különböző kultúrák egymásra hatásáról is.

A boszniai okkupáció hadműveleteiben a Nagybecskereken, Torontál megye székhelyén állomásozó 29. császári és királyi gyalog-sorezredben szolgálatot teljesítő bánáti katonák is szép számmal részt vettek (ANONIM 1879). Becskerekről 1200 felfegy-

verzett gyalogosból álló hadtest vonult előbb Újvidékre, majd Péterváradra (ANONIM 1878/I). Ezt követte csakhamar a többi állomáshely: Mayerhoff, Mitrovica, Rajevo Selo, Slavonski Brod (DANKULOV 1907: 11–26.). A csapat később Dobojs felé vette útját, ahol csakhamar meg is ütközött az ellenséggel (uo.). Később több csatában is vitézül harcolt.

A bánati hadtest gyorsan megtapasztalta a félelmetes háborús másságot/idegenséget. Mindenekelőtt a szokatlan harcmodorral, fanatizmussal és az irtózatossal kellett szembesülniük, amelyet csak fokoztak a katonák között tűzvészként terjedő rémhírek az ellenségről.

Czirkos Eszter helyesen állapítja meg, hogy „az »othering«, a »másság« fogalma magával hozza az idegenség problémakörének etikai-politikai dimenzióit is (CZIRKOS 2011: 131–142.). Az idegent jellemző módon mindig a sajátból, az ismerősből próbáljuk értelmezni, s rendszerint számunka, valami megismerhetetlen, hiánnyal rendelkező, furcsa, különös, zavarba ejtő, a normálistól eltérő idegenség-tapasztalatot jelent (uo.).

Az idegentől s a még sohasem tapasztalt harcmodortól és kegyetlenkedéstől való félelemről írja visszaemlékezéseiben Dankulov Péter: „Az első napokban a félelemtől borsódzott a hátunk, mert fej, fül, ajak, nyelv és orr levágás, továbbá szemek kiszúrása, ezeket mind Hadzsi Lója dicső hőstettei közé számítva, furcsán hangzott fülünkben. S ha még hozzávesszük, hogy találkoztunk olyan osztrák katonával, kinek a török felkelő ajkát vagy orrát vagy pedig mind a kettőt elvitte, akkor kevés reményünk volt ép bőrrel visszatérni a békés civilizált hazánkba” (DANKULOV 1907: 28–42.). A kultúrák különbözősége szükségszerűen a harcmodor és a háborús szokások különbözőségét is jelentette – gyakran az irtózatossal kegyetlenkedést.

A kíméletlen és alattomos közzeleharcolásról, a háborús másság megtapasztalásáról részint a korabeli bánati sajtóból, részint a későbbi visszaemlékezésekből értesülhetünk. A nagybecskereki *Torontál* is annak idején helyet adott az erről szóló tudósításoknak, jelentéseknek. 1878 szeptemberében olvassuk az alábbiakat: „A boszniai harcokból érkezett sebesültek borzasztó dolgokat beszélnek a bosnyákok harcmodoráról. Bihács körül [...] legalább 10.000 felkelővel álltunk szemben. De 15–20-nál többet ritkán látni egy csomóban. Messziről, ha csak lehet, fedett állásból lőnek. Mikor támadnak mindig Alláht kiáltanak. A mi bakáink vagy vadászaink támadását azonban sohasem várják be, a szurony elöl megfutnak. Ha utolértnek, az Alláhot ordítók egyszerre keresztet hánynak magukra, könyörgő hangon kiáltva »nemojte!« (ne bánts!). Kezdetben bakáink megkegyelmeztek az ilyen kegyelmet kérőknek. De mi történt? A bosnyák térdre omlik a támadó baka előtt, s kegyelmet kér. Ez megadja s el akarja venni puskáját – ekkor a bosnyák handszárjával hasba szúrja. Ily esetek – minők mindenütt és nem kivételképpen fordultak elő, végre kegyetlen színt adtak a harcnak. Most már a szurony nem áll meg a magára keresztet hányó bosnyák előtt, hanem ártalmatlanná teszi” (ANONIM 1878/III). Ugyancsak a biháci harcokat követően történt, hogy a bosnyákok „magok helyett egy csorda disznót eresztettek a rétre, melyek aztán nekiestek a holt testeknek” (uo.). Dankulov Péter visszaemlékezéseiben is előtűnnek, a Tribova Planina körüli harcok során tapasztalt élmények, amelyek ugyancsak a bosnyákok furcsa harcmodorát bizonyítják: „Golyók füttyültek és

zümögtek mindenfelé, mint valami méhraj. Az ellenség, szokás szerint óriási lármával volt. [...] Odafenn a hegyen nagy zaj hallatszott. A törökök kiabáltak:

– Allah! Svábó poszt ti tvoji!

[...] a vad lárma, a lövések és a tizedesemnek hangja, amely hang a veszélyre figyelemztetett, oly rémületbe ejtett, hogy képtelen voltam a felém közeledő törököt lelőni.

Mikor láttam, hogy a török felém jön, meredtem vártam őt, ki éles handszárral a kezében rám kiáltott:

– Vess keresztet Svábó, a böjtödet! Mindjárt meghalsz. Nem teszek semmit veled, csak a fejedet viszem el” (DANKULOV 1907: 23–25.).

Az idegenség valóban mindig kihívást jelent, „mindig valami olyasmit jelöl, ami összezavar, amit nem értünk, ami kívül esik értelmezési kereteinken, ami nem igazodik kulturális sémáinkhoz” (CZIRKOS 2011: 131–142.).

Itt tapasztalták meg a bánáti katonák először, az ötórás Tribova Planina-i csatában a félelmetes háborús másságot, amikor is „a támadó ellenség véres fejekkel és velőtmegrázkódtató Allah-il-Allah-ordításokkal vonult vissza” (ANONIM 1879).

A bosnyákok fanatizmusát példázza Banja Luka elfoglalása is 1878 őszén. Annak egyik legrémítőbb eseménye a Ferenc-rendi kolostor kifosztása és leégése volt, amelyről a bánáti lapok is cikkeztek. „Midőn a franciskánusok az őket fenyegető veszélyről meggyőződtek, mindent odahagyva, a trappisták kolostorába menekültek. Erre a felkelők azonnal hatalmukba kerítették a kolostort, s onnan rohanták meg csapatainkat.

Tüzérségünk nem tehetett egyebet, mint hogy bombázni kezdte, aztán felgyújtotta a kolostort. Most oly jelenetek következtek, melyek méltók volnának egy a pokol veszedelmeit festő ecsetjére. Mikor az épület már teljesen lángba borult, a törökök még mindig lövöldöztek az ablakokból a fedél nyílásain s a kapu résein keresztül és midőn minden erőfeszítésük hiábavaló volt, a tűz áldozataiul dobták oda magukat. Élve nem akartak az ellenség kezébe kerülni. [...] a harc estig tartott s midőn már bevégzettnek látszott, egyszerre hét házból száz meg száz lövés zúdult a mi katonáinkra. A felkelők e házakban eltorlaszolták magukat. Ez épületeket is felgyújtották a mieink. A felkelők, kik el nem estek, elevenen égtek meg, de kijönni s magukat a gyaurnak megadni nem akarták” (ANONIM 1878/II).

Furcsa szokása volt továbbá a bosnyákoknak, hogy náluk az őrséget nem katonák, hanem kutyák képezték (DANKULOV 1907: 75.). Ugyancsak nehéz volt a fogoly bosnyákokat munkára kényszeríteni. Nem hallgattak a jabandzsiák (idegenek) szavára. Dankulov Péter írja, hogy „a bosnyák a parancsra mellére keresztbe tette karjait, lehajolt és így válaszolt: »ne more« (nem lehet) s evvel minden további katonai okoskodásnak véget vetett s a dolgot elintéztnek tekintve tovább ment” (uo. 83.).

A Bosznia okkupációjában részt vett bánáti katonák számára a bosnyákok mindennapi életének mássága/idegensége volt úgyszintén fölöttébb szembeötlő, amely a vallás és kultúra különbözőségéből adódóan tűnt rácsodálkozóan egzotikusnak. Miként festett a boszniai hétköznapiok egzotikuma, arról több korabeli tudósítást is olvashatunk

a bánati lapokban. Az egyik helyszíni tudósító Tuzláról írt levelében így tájékoztatott a tapasztaltakról:

„A házak vagy csak kizárólagosan fából készültek, vagy olyanok, melyeknek sárból készültek falai [...] Viskóját mindenki maga építi, az iparos osztályt csak a cipész és nyeregcsináló képviseli.

A ház belső berendezése, igénytelen egyszerűség dolgában semmi kívánni valót nem hagy. Ágy, asztal, szék itt nem divatos, az étkezés a szobában épp úgy történik, mint a mezei munkásoknál, csak az kiemelendő, hogy a szoba földjét a cipőkkel vagy saruikkal a lakók nem piszkolják, mert a cipőt, sarut az ajtó előtt hagyják, úgy hogy eredeti látványt nyújt néha egy tucatznál is több papucs a szoba bejárata előtt. [...] Jellemző a nők viselete. A nők felső szoknyája tulajdonképpen nem is szoknya, hanem bugyogó, melynek szára a lábikrához van odakötve, ünnepies alkalommal tarka-barka rojtos kötőt viselnek, cipőjüket aranyozott bőrvön szorítja össze, mely drágakövekkel kirakott csattal van ellátva; a derék, mely azonban csípőig sem ér és annyira ki van vágva, hogy be sem kapcsolható kék vagy veres selyemből áll, amely 3–4 ujjnyi szélességű, arannyal hímzett szegélyzettel van díszítve. [...] A már éltebb asszonyoknál ezen öltény sötét barna posztó, szintén arany hímzéssel; a fejet a férfiakéhoz hasonló fez fedi, mely körül a hajfonatot oly módon csavarják, hogy a sapkának csak kis kúpja látható, melyre keresztülyuggatott arany és ezüst pénznemek vannak feltűzve. Ily felfűzött pénznemek 3–4 soros nyaklánczot is képeznek. [...] A lábat ízléstelen csónak alakú piros vagy sárga papucsba dugják; kivételesen egynéhányan fél lakk-cipőt is viselnek. A pirosító itt, persze nagy keletnek örvend. [...] A török női arcot [...] átláthatlan fátyol, a jasmak borítja. Ezen mindössze egy kis nyílás, jobban mondva repedés van, hogy a szempillák mozoghassanak. A feredse, melyet az utcán viselnek, tulajdonképpen sötétzöld szövetből összevarrott bő lepel, mely a termetet válltól egész lábujjig fedi; ha a fátyol engedte repedésen férfialakot látnak, már jó távolban kitérnek előle. Szegények, inkább valami múmiahoz, mint a gyöngéd nem képviselőihez hasonlítanak.

A templomokat itt nagy szerep illeti meg. [...] Mecsetek tekintélyes számban vannak” (P. N. 1879).

A jellem- és felfogásbeli különbségek, valamint az idegen bosnyák szokáskultúra is odafigyelést parancsolt, különösen a civil lakossággal való érintkezésben. Minden félreértett szó, mozdulat veszélyes következményekkel, bonyodalmakkal járt, ugyanakkor minden helyes, odaillő gesztus sikerhez vezetett.

Szükségszerűen ide kívánczodik Bernhard Waldenfels megállapítása, hogy „az idegen egy egyidejű behatárolás és kirekesztés eredménye, azaz egy kettős szinkrón művelés. Ebből következik az a megfontolás, hogy az idegenséget nem lehet tárgyalni egy elfogulatlan harmadik szemszögéből, hiszen vagy nekem idegen valaki, vagy én vagyok idegen neki” (CZIRKOS 2011: 131–142.).

A nagybecskereki Dankulov Péter, aki tolmácsként vett részt a boszniai okkupációban, jól beszélt a bosnyák nyelvet, emlékezéseiben több érdekes párbeszédet, gesztust örö-

kített meg abból az időszakból. Az egyik Omer Ludffi beg bej, visegrádi kajmakámmal való találkozása volt, amikor is a kajmakám mind a két karját felé nyújtotta és így kiabált:

„–Madzsar! Madzsar!

– [...] Igen effendi, mi magyarok vagyunk, messze Magyarországból jövünk.

Az öreg csóválta a fejét és jobb kezének ujjait megcsókolva, ami a magyarok iránti rokonszenvét jelképezte megszólalt:

– Eh, eh, peki, peki (oh, oh, szép, szép)” (DANKULOV 1907: 49.).

Ez már felveti az idegenekkel való dialogizálás problémakörét, hiszen a tárgyalópartnerek ilyenkor nem egyenlő felekként vesznek részt a dialógusban, s csak a kölcsönös érvelés vezethet konszenzushoz.

A bánáti katonák számára a boszniai hadműveletek legemlékezetesebb eseménye a felkelők vezérének, Hadzsi Lójának az elfogatása volt, amelyben személyesen vettek részt. Erről az eseményről a becskerekai sajtó többször is hírt adott, amellet Dankulov Péter, Hadzsi Lója tolmácsa/fordítója, a kihallgatások során ennek az eseménynek egy külön fejezetet is szentelt Bosznia-kötetében.

Hadzsi Lójának, a felkelők vezérének alakja a boszniai okkupáció idején az osztrák–magyar hadsereg katonáinak szemében mitikussá nőtt, hiszen legendák keringtek róla, a bosnyák lakosság pedig istenítette és rejtegette is egy időben. A megszálló hadsereggel szembeni ellenállás jelképe lett, már nevének kiejtése is tiszteletet parancsolt a boszniai lakosság körében.

Hadzsi Lója, polgári nevén hadzsi hafiz Salih Vilajetović, a történelmi adatok szerint 1834-ben született Szarajevóban (ROGATICA 2011). Szálas, erős embernek ismerték őt kortársai: A József-ezred egyik katonája így jellemezte őt, máságára való nem kevés rácsodálkozással: „Egy ölnél magasabb férfiú. Feje hosszúkás, sűrű fekete szakállal borítva, haja egészen rövidre vágva. [...] Vállai szélesek, két keze [...] szinte bámulatra ragadta az embert. [...] Szemei feketék s mikor ránéz az emberre, tüzel mint a parázs, szája kicsiny, s mikor ezt gúnymosolyra húzza, az embernek lehetetlen tekintetét kiállani” (ANONIM 1878/V). Bosznia megszállása idején a felkelők egyik vezére volt s az osztrák–magyar hadsereg magas vérdíjat tűzött ki fejére (ROGATICA 2011). 1878. október 2-án árulás következtében fogták el a hegyekben, éjjeli két órakor, és Rogaticára vitték. Mivel korábban bal lábát sebesülés érte, így kocsin szállították oda, majd orvosi kezelés után Szarajevóba vitték, a katonakórházba (uo.). Ott kénytelenek voltak amputálni sebesült bal lábát. Mindössze néhány napra rá sikerült megszöknie, s csaknem egy évig egy Szarajevó melletti falucskában rejtőzködött. Újabb árulás következtében elfogták, és Csehországban öt évi börtönbüntetésre ítélték (uo.). Miután kiszabadult, megtiltották neki a Boszniába való visszatérését, így a szent város, Mekka felé vett útját, ahol igazi hősként fogadták. Ott is hunyt el 1887-ben (uo.).

Hadzsi Lója elfogatása kulcsfontosságú eseménynek számított az okkupáció során, olyannyira, hogy a nagybecskerekai *Torontál* írója a hír hallatán leszögezte: „El van fogva a főnök, nincs, ki izgasson, így a megszállás be lenne fejezve” (ANONIM 1878/VII).

a felkelők vezérének elfogatásáról nemcsak az osztrák¹ és magyar lapok számoltak be², hanem a francia *Le Mond Illustré*³ is, amely rajzokat is közölt róla.

A bánátiak 1878. október 24-én olvashattak egy hosszabb írást a *Torontál*-ban Hadzsi Lója elfogatásáról (ANONIM 1878/IV). A tudósítás „hírheht rabló és fanatikus”-ként mutatja be őt az olvasónak, akitől a lakosság már korábban rettegett „gonosz üzelmei és erőszakoskodásai” miatt, de akinek sikerült kezébe ragadnia a „felkelő-bizottság minden hatalmát” (uo.). A lap egy másik írása részletesen összefoglalja az elfogató történetét és megnevezi annak hőseit is. „Stipetics főhadnagy (a 37-ik József ezredből) érdeme, hogy a népvezér kézrekerült. Stipetics, ismerve a szláv nyelveket, már régen tudakozódott a lakosság közt Hadzsi Lója felől, s annyira vitte, hogy nemcsak tartózkodási helyét megtudta, hanem a bosnyák törökök maguk szolgáltatatták ki neki Hadzsi Lóját. [...] Trinkovics Milován kém kalauzolta őket [...] Hadzsi Lóját könnyen elfogták ágyában, bokájában golyóval, összetört lábbal. Délután ötkor már Rogaticára értek vele, hol a tábornok és tisztek éljennel fogadták őket. Jutalmul 240 liter bort s egy napi nyugalmat kaptak” (ANONIM 1878/VII).

Néhány hónappal később a *Torontál* – egy terjedelmes, két részes cikkben – ismét visszatért Hadzsi Lója elfogatójának történetére (HEVESI 1879). Ezúttal Hevesi József jegyezte le Leipnik József erre vonatkozó visszaemlékezését (uo.). E leírásból kiderült, hogy Stipetics a két század katona mellett három kém és egy tolmácsot vitt magával, mert anélkül nem boldogulhatott volna a lakosság és a fogollyal való kommunikációban. Leipnik tanúsága szerint Stipetics Hadzsi Lója elfogatójának korrektil bánt a felkelővezérrel, aki hálából ezt mondta a meglepődött tisztnak: „Amiért oly barátságosan fogadtál, neked adom egyik fegyveremet, egyik lovamat és a – feleségemet” (uo.).

Amikor visszatértek a táborba, Lóját „biztosították, hogy nem lesz baja, és hogy minden kívánsága lehetőleg teljesíttetni fog. Hadzsi éhségről panaszkodott, hanem azért nem volt hajlandó mást enni, csak a rogaticzai kajmakám főztjét. Addig is, míg e kívánságát teljesíthették, kávé hoztak neki, melyből 14 kis findzsával fogyasztott el” (uo.).

A legérdekesebb része Hadzsi Lója történetének a kihallgatása volt, amelyben a becskerekai Dankulov Péter töltötte be a tolmács szerepét. Erről számolt be részletesen boszniai emlékezéseinek egyik fejezetében.⁴ Itt mutatkozott meg a nyelvi, dialogikus szituáció, amely rendszerint előtűnik az idegenekkel való kommunikálásában. Főleg akkor, ha a kérdező nem ismeri tökéletesen a társalgás nyelvét. Ilyenkor „az idegenek sem úgy fognak hozzá beszélni, mint ahogy egy olyan társukhoz beszélnének, akivel maradéktalanul megértik egymást, azaz az érthetőség érdekében valószínűleg egyszerűsíteni fognak, és ezzel bizonyos jelentéstartalmak nyilvánvalóan el fognak veszni” (CZIROK 2011:

¹ Az *Illustrierte Zeitung* R. Guttner helyszíni tudósítása alapján számolt be az eseményről 1878. október 26-án.

² Lásd pl.: Anonim: *Hadzsi Lója*. = *Vasárnapi Ujság*, 1878. okt. 27. 685. (A lap hozza „az oly nagy hírre vergődött bosnyák agitátor” képét is).

³ A *Le Mond Illustré* 1878. nov. 23-i számában tudósított az eseményről, az illusztrációkat az íráshoz pedig Franceschini kapitány szolgáltatta.

⁴ Dankulov Péter: *Hadzsi Lója elfogatója*. = Dankulov Péter: *Kalandos élményeim a boszniai okkupációból*. Seprős Valter, Nagybecskerek, 1907, 28–42.

131–142.). E kommunikációs problémák közepette könnyen megeshet, hogy a tolmács azt sem veszi észre, hogy nem értett meg valamit. Hiszen nem bizonyos, hogy részletesen ismeri az adott közösség múltját, szerkezetét, annak belső törvényszerűségeit és számos más háttér-információt, amelyeknek beszélgetőpartnere természetes módon birtokában van, hiszen kultúrájának rétegeihez, identitásához tartozik (uo.).

„Mikor a szoba egyik sarkába ültették a híres vezért, a tábornok jelenlétében megkezdődött a vallatás. Minden kérdést a tábornok tett fel s én intéztem azokat a fővezérhez.

– Ugye effendi, te Hadzsi Lója vagy?

A török vitéz erre megsímogatta hosszú szakállát, egyet fohászokodva erősen fújta s halovány szeméit a mennyezetre emelve, meredten nézett fel.

Ez volt az első kérdésemre a válasz. Még néhányszor intéztem hozzá egy pár kérdést, de a dacos török mit sem válaszolt. Gondolatai foglalták le őt. A tábornok parancsára tovább folytatám:

– Ha nem válaszolsz effendi, akkor kényszerhez nyúlunk, ami neked sem fog tetszeni s mi sem szívesen tesszük azt meg.

Erre a török megfogta a szakállát, rám fordítva tekintetét köhintett egyet és félreköpött” (uo.).

A továbbiakban a kihallgatás és később a négy szemközti társalgás során is a fordító, Dankulov Péter és a fogoly, Hadzsi Lója között egy bizalmasabb kapcsolat alakult ki. Dankulov kávéval, szivarkákkal, csibukkal kedveskedett neki, és hosszasan elbeszélgett vele, ami igencsak jól esett a sebesült vezérnek (uo.).

Eközben Hadzsi Lójának is szembesülnie kellett Dankulov másságával, számára idegen kultúrájával:

„– Effendim! Látom, hogy ti svábok jó emberek vagytok, azért is segít az Isten benneteket. Aztán elfogadta a kávé, melyet csibuk szívása mellett szűrőszőlgetett s folytatá:

– Ugyan kérlek, honnan jöttél te, hogy ilyen szépen beszélsz nyelvünkön? Talán Szerbiából?

– Nem én – volt válaszom. Én s valamennyiünk Magyarországról jöttünk s hogy miért, azt már magad is tudod. Nyelvedet nem csak én beszélem, hanem azok is, akik téged ide hoztak, szintén tudják nyelvedet. Mi szerbek vagyunk.

– Szerbek! Kiáltott fel a fővezér. Szerbek és Magyarországról? De hát a sváb cár – az Isten éltesse – s kezével tisztelgett – küldött benneteket a szülőföldre?

– De hát úgy van, ahogy mondom Hadzsi, – feleltem neki. Mi a sváb cárnak aszkerjei vagyunk, s hogy szerbiül beszélünk, nem csoda, mert Magyarországon sok szerb van.

– Bizony jól van az, nagyon jól, ahogy te beszélsz – folytatá Hadzsi tovább. Hanem kónsó te bosnyáku is jól beszélsz, ott, Magyarországon is tudják ezt a nyelvet?

– Igen – mondtam neki. Én otthon, már mint diák megkedveltem ezt a nyelvet és itt egy kis gyakorlat után, mint te mondod, jól beszélek bosnyáku, ami nem más, mint a szerb néhány török szóval keverve” (uo.).

A továbbiak során Hadzsi Lója egy ezüst gyűrűt adott ajándékba Dankulovnak:

„– Ne! Vedd és viseld, ameddig élsz. Viseljék gyermekeid is. Ha reá nézel, emlékezz a fogsz reám, és mindenkinek elmondhatod, hogy Hadzsi Lójától való” (uo.).

Hadzsi Lója ma is regényes alakja a bosnyák néphagyománynak, történeteit ma is ismerik. Életpályája irodalmi művek ihletője is volt. Elegendő erre csupán két példát említeni. Branislav Nušić 1918-ban tragédiát írt Hadzsi Lójáról⁵, évtizedekkel később pedig Rešad Kadić regényesítette meg életét több kiadást megért kötetében.⁶

A boszniai okkupáció végeztével, 1878 októberének végén a bánáti 29. császári és királyi gyalogezred katonái is hazatértek Nagybecskerekre. Az 1200 fős különítmény elé Écskáiig lovagoltak ki a tisztek, s a városban „legnagyobb örömmel és lelkesedéssel” fogadták őket: „a parancsnokló ezredes lelkes beszédet intézett, megköszönve nekik ama vitézséggel párosult fegyelmet, melyet az okkupáció véres napjaiban oly vitézül álltak ki” (ANONIM 1878/VI).

Azok közül, akik ott vitézül harcoltak, többen kitüntetésben, elismerésben részesültek.

A közigazgatás bevezetése Bosznia-Hercegovinában igencsak érzékeny módon érintette az ottani lakosságot, annak szokáskultúráját, nyelvét stb., hiszen alapjában véve lép-ten-nyomon idegen kultúrák ütköztetéséről, szembehelyezéséről, idegen értékrendszer érvényesítéséről volt szó, amely komoly demográfiai következményekkel járt.

Irodalom

ANONIM (1878/I): *A mozgósított katonák családjainak segélyezése.* = *Torontál*, 1878. szept. 5., 1.

ANONIM (1878/II): *Banjaluka pusztulása.* = *Torontál*, 1878. szept. 5., 2.

ANONIM (1878/III): *A boszniai harcokból.* = *Torontál*, 1878. szept. 26., 2.

ANONIM (1878/IV): *Hadzsi Lójáról.* = *Torontál*, 1878. okt. 24., 1.

ANONIM (1878/V): *Hadzsi Loja.* = *Vasárnapi Ujság*, 1878. okt. 27., 685.

ANONIM (1878/VI): *A tartalékosok hazatérése.* = *Torontál*, 1878. okt. 31., 2.

ANONIM (1878/VII): *Keleti események.* = *Torontál*, 1878. nov. 7., 1.

ANONIM (1879): *Kimutatás azon hadfiak fölött, kik Bosznia okkupációja alkalmával részint kitüntetésben, részint elismerésben részesültek.* = *Torontál*, 1879. április 24., 3., május 8., 3.

BENDA Kálmán (főszerk.) (1983): *Magyarország történeti kronológiája.* Akadémiai Kiadó, Budapest, III. k. [1848–1944], második, javított kiadás

CZIRKOS Eszter (2011): *Szembesülni azzal, ami idegen.* = *Fordulat*, 2011/2., 131–142.

DANKULOV Péter (1907): *Kalandos élményeim a boszniai okkupációból.* Seprős Valter, Nagybecskerek

HEVESI András (1879): *Hadzsi Lója elfogatása.* Egy szemtanú elbeszélése után. = *Torontál*, 1879. jan. 2., 1.; jan. 9., 1.

P. N. (1879): *Dolni-tuzlai élet.* Levél Boszniából. = *Torontál*, 1879. jan. 16. 2.

ROGATICA, Mirsad (2011): *Hadži Loja* (elektronikus forrás: rogatica-bih.blogspot.com/2011/06/hadzi-lojo.html letöltve: 2014. febr. 15.)

⁵ Branislav Nušić: *Hadži Loja.* Fragmenti iz tragedije srpskog naroda. L. Hartman, Zagreb, 1918

⁶ Rešad Kadić: *Hadži Loja.* El-Kalem [Jordán], 1997